

Tiltai

1.

Miestai yra problemiški. Skirtingi jų gyventojai nuolat balansuoja tarp įkyrėjimo vieni kitiems ir pasiryžimo išlaikyti bendruomenę. Puoselėti bendruomeniškumą darosi sunku, jeigu miestas auga greičiau nei miestelėnai. Arba, kaip žvelgdamas į saulėlydį virš Baltijos pasakytų vienas nusivylęs XX a. vokiečių filosofas, kai civilizacija auga greičiau nei kultūra.

Kaip ir bet kuris kitas Europos paribio miestas Königsbergas turi ilgą ir garbingą *curriculum vitae*: marai, karai, valdžios, valstybės. Senoji Prūsijos sostinė, tarsi norėdama pabrėžti savo reikšmę didžiajame istorijos žygyje, nusprendė, kad jai savaime būdingo problemiško neuztenka. Su karališku kaprizingumu šis *-bergas* virš kitų nusprendė iškilti keldamas galvos skausmą.

Būtų klaidinga manyti, kad matematinį septynių Königsbergo tiltų uždavinį sugalvojo miestelėnai. Pats miestas jiems iškėlė šią dilemą. Pagal vokišką *Ordnung* surikiuotiems statiniams vis glaudžiau apglėbiant Pregelio upę, jos dvi salas ir du krantus tarsi lopytą sausumos audinį neišvengiamai sujungė tiltų siūlės. Miestiečiams protestantams tokia predestinacija buvo savaime suprantama. Klausimas, ar įmanoma pereiti septynis miesto tiltus nekertant nė vieno daugiau nei kartą, irgi įsitvirtino folklore, kur nepaiškinami dalykai prijaukinami kasdienybei.

2.

Königsbergo tiltų problema yra gimininga arba bent jau bičiulystės ryšiais susijusi su klausimu, ar galima turėti kelias tėvynes. Tiltas, kertamas antrą kartą užbaigiant kelionę aplink miestą (iliuzija, kad čia nėra sąsajos su gyvenimo ratu), išsiskiria iš kitų. Tai neišvengiama. Jam teiki daugiau dėmesio, jo turėklai, žibintai ir nutrupėjusios plokštės pasidaro šiek tiek geriau pažįstamos, šiek tiek svetingesnės padams. Na, ir antrą kartą perėjęs tą patį tiltą gali žengti ant kurio dar nesi buvęs. Reiškia, kad patirtum kažką naujo, neišvengiamai bent trumpam turi grįžti prie seno.

Demokratiškos dvasios žygeiviai turbūt skubės ir kitus tiltus aplankyti tiek pat kartų. Tik priėję priešpaskutinį supras, kad pabaigti kelionę lygiosiomis neišeina. Ji visada užduoda kitą problemą, kuriai spręsti reikia naujos kelionės. Rodos, taip savo problemas ilgai sprendė miesto gyventojai.

Grįžkime prie tėvynių. Kanto politinio traktato „Į amžinąją taiką“ dėka Königsberge buvo padėti šiuolaikinės tarptautinės teisės pagrindai ir gimė vieningos Europos idėja. Pastaroji, beje, vokiečių filosofui yra neišvengiama, kadangi priklauso nepažiniai gamtos daliai, vadinamai likimu.

Lietuviškasis šio filosofinio esė pavadinimas šiek tiek klaidina. Vokiškas žodis *ewig* reiškia ne tik amžinybę, bet ir atsikartojimą. Angliškas vertimas *perpetual* yra ištikimesnis originalui. Galbūt Kantui amžinosios taikos idėja kilo bandant išspręsti savo gimtojo miesto problemą, sukant ratus miesto tiltais ir bandant atrasti reikiamą maršrutą?

Tačiau likimas nebuvo mėgstama Apšvietos mąstytojų idėja. 1735 metais šveicarų matematikas Leonhardas Euleris įrodė, kad laikantis dviejų formaliosios logikos sąlygų Königsbergo tiltų uždavinio išspręsti neįmanoma.

3.

Šiandien Königsbergo Europoje nėra. Tiesą pasakius, šio miesto iš viso nėra. Kantas turbūt sakytų, kad jis prarado *Ding an sich* – objektyvų pradą, kuris egzistuoja nepaisant mūsų subjektyvių stebėjimų.

Kunderos „Nereikšmingumo šventėje“ Stalinas naujai užkariautą miestą esą pervadina iš didelės užuojautos Kalininui, kuriam nesiseka sulaikyti savo... pūslės. Pasak romano veikėjo, tik taip galima paaiškinti, kodėl rusifikuojant miestą nebuvo parinktas kitas vardas. Juk rusų plejadoje jų netrūksta: Tolstojus, Dostojevskis, Puškinas, Čekovas ir kiti. Asmeniškai manau, kad *Gogolgradas* kaip paminklas sovietų imperializmui irgi nebūtų padaręs gėdos.

Romane Stalinas Kalinino klausia apie Kanto pagrindinę filosofijos idėją *Ding an sich* (beje, sovietų lyderiui šis miestas asocijuojasi būtent su šiuo vokiečių mąstytoju) ir konstatuoja, kad jokios objektyvios tikrovės nėra – viskas yra interpretacija, kurią kontroliuoja pats diktatorius. Visiškai nesvarbu, ar šis pokalbis įvyko iš tikrųjų. Königsbergas savo *Ding an sich* neprarado. Jis iš miesto buvo atimtas. Po 1946 metų, kai jis tapo Kaliningradu, du iš septynių tiltų buvo nugriauti ir galvos skausmą Apšvietos idealistams kėlusios problemos nugrimzdo užmarštin.

Kaip vaikai yra linkę panašėti į savo tėvus, taip pervadinti miestai galų gale susitapatina su asmenybėmis, atseikėjusiomis jiems savo vardus. Kaliningradas – nebe matematikų ar filosofų galvos skausmas, o pritvinkusi Europos istorinės atminties pūslė.

4.

1968 metais Kunderos gimtojoje Bohemijoje sovietų tankai sustabdo iki rudens užsitęsusių Prahos pavasarį. Tų pačių metų gegužę studentai Paryžiuje ant Sorbonos sienos greičiausiai savo kolegoms Prahoje palieka šūkį „La vie est ailleurs“ (pranc. „gyvenimas yra kitur“). Netoli jos, tarp Mao ir Lenino veidais padabintų transparantų ir raudonų vėliavų, šmėžuoja Sartre'o akys.

Lietuvių sąmonėje giliai įsirežusi viena Sutkaus nuotrauka: vieniša filosofo figūra, smėlio banga žengianti prieš vėją. Nepaisant nuotraukos (kaip ir viso filosofo vizito) neautentiškumo, ir šiandien lietuvis Nidą būtinai priskirs prie Sartre'o tėvynių. Ar tai sovietinės propagandos laimėjimas? Galbūt. O gal greičiau mes nesirenkame ne tik savo gimtinės, bet ir tėvynių?

Maždaug 30 metų anksčiau prancūzų egzistencialistas kopose būtų sutikęs čia kelias vasaras praleidusį Thomą Manną, kuris Nidą pats pasirinko laikinąją kūrybos tėvynę. Nebūtų sunku nupiešti jų susitikimo akimirkos portretą. Mannas su paskutinei vokiškos miesto aristokratijos kartai būdinga santūria, bet prabangia apranga, o Sartre'as – iš panašios šeimos Prancūzijoje, tačiau visiškai atmetantis bet kokią pompastiką. Be abejo, sektų aršūs ginčai dėl politinių pažiūrų, tačiau būtų sudarytos pagarbios paliaubos dėl abiejų požiūrio į literatūros ir politikos santykį: politika yra literatūra yra Europa.

Europa neturėtų būti vulgari – gimdanti aibę rafinuotų kultūrinių tekstų ir kontekstų, kurie aklaai bombarduoja žemyną, kai šio politinė padangė apsiniaukusi tankiais debesimis. Literatūra ir politika neretai yra viena kitai prieštaraujanti sąvoka, todėl jų meistriškas derinimas parodo mūsų gebėjimus kurti prasmes. Ir Kundera, ir Mannas, ir Sartre'as buvo politikos ir literatūros derinimo meistrai. Tai vienas svarbiausių jų pasiekimų, jeigu ne apskritai autentiško Europos prozininko ženklas.

5.

Tiltų uždavinys turi dvi sąlygas. Pirma, upės negalima kirsti jokiais kitomis priemonėmis. Antra, negalima pereiti tik dalies kurio nors tilto. Į šias sąlygas nereikėtų žiūrėti tik kaip į logikos formalumą.

Krantus skiriantis atstumas turi būti įveiktas savomis pastangomis – tik tada (sunkiai) atrandamas autentiškas ryšys su kitu krantu. Be to, negalima sustoti tilto viduryje – kelionės pradžia, nepaisant kelyje pasitaikančių iššūkių, yra įsipareigojimas sau ir siekiamai krypčiai. Aschenbachas iš Manno „Mirties Venecijoje“ gali patvirtinti: kažką sukuriame tik kažko nepaisydami. Galima pridurti, kad tas kažkas dažniausiai būname mes patys.

Vis dėlto didžiai savo nelaimi Aschenbachas sulaužo antrąją taisyklę: jis nesugeba pasekti savąja išmintimi – pirminiu sprendimu išvykti iš miesto – ir lieka Venecijoje. Dar viena Europos vieta, daugeliui tapusi prisijaukinta tėvyne. Bent iki tragiškos apsakymo pabaigos *La Serenissima* įkvėpia pasvarstyti apie savąją prigimtį ir atskleidžia tamsiąsias veikėjo asmenybės puses, kurios gimtojoje Vokietijoje liktų nepastebėtos. Bent tiek – Mannui niekada nepatiko perdėtas psychologizavimas.

6.

Brodskis „Vandens ženkle“ prasitaria, kad jam niekada nepatiko Manno apsakymas. Ką apie tėvynes ir Europą gali pasakyti rusų poetas? Na, visų pirma, jo gimtasis Petrapilis yra Rusijos vartai į Europą, o žengus per juos į Baltiją tik laiko klausimas, kada atsidursi Venecijoje.

Įdomu, kad Brodskis Venecijai ir ją supančiam vandeniui suteikia lygią vertę. Juk jie tokie skirtingi! Miestas gražus pats savaime, o vanduo gali tik laikinai pasiskolinti jo grožį ir jį atspindėti. Nepaisant vandens godumo, visgi Venecija yra skolinga ją supančiai įlankai. Būtent dėl vandens šis miestas tampa ištis *nežemišku*.

Pasak poeto, Venecijoje visa ko paskirtis yra būti matomam. Ant vandens mūsų pojūčiai užaštrėja, tampame jautresni kitų kompanijai. Čia negalioja žemyninės taisyklės; žmonės leidžia sau išraiškingai rengtis, nors visi žinome, kad į grožį negali būti taikliai nusitaikyta. Jis visada lieka šalutiniu žmogiškos veiklos produktu. Venecijiečiai statydami miestą galvojo ne apie tai, kaip turėtų atrodyti tiltas ar *piazzetta*, o kaip sužiūrėti, kad jie neatsidurtų po vandeniu.

Königsbergo tiltų problema niekaip negalėjo iškilti Venecijoje. Čia miestiečiai laužo pirmąją uždavinio sąlygą: jie per vandenį nuolat keliasi ne tiltais. Nebūtų klaida Brodskį, dvidešimtį žiemų praleidusį Venecijoje, pavadinti jų tėvynainiu. Bet jis išlieka visų pirma poetas. Jo pašaukimas – rasti kalbos kelią per visus septynis tiltus, nepaisant formalių apribojimų. Tik poeto dėka Venecijos tilto prieigoms paskendus rūke tiltas panyra į begalybę. Skirtingai nei Aschenbachas, poetas pirmąją taisyklę laužo sąmoningai – tai ir skiria meistriškumą nuo nesėkmės.

7.

Brodskis sukūrė du eilėraščius geram bičiuliui Tomui Venclovai, taip sugrįždamas į Lietuvą. „Lietuviškame noktturne“ jis rašys:

Viskas turi ribas:

horizontą – akis, neviltis – savo atmintį, laisvę

ūgiui – plotį pečių.

Gal poetas iš prigimties laužo formos taisykles, tačiau šį kartą žinutė yra kiek kitokia. Begaliniai, amžini ar neišvengiami reiškiniai – visi trys yra beribiškumo variacijos – tikrai egzistuoja. Tačiau visa tai yra baisiai nežmogiška, o poeto vaidmuo yra leisti suprasti.

Eilės žymi ribas, ribos žymi žmogų. Jo ribotumas čia nurodo įkvėpimą, o ne neviltį. Pastarąją sutramdo mūsų atmintis, akis atpažįsta horizontą, kuris mums padeda orientuotis. Kilimą į laisvę sustabdo atsakomybė ant mūsų pečių.

Nežinia, kada Kaliningradas prisijungs prie miestų, per pastarąjį šimtmetį savo vardus pakeitusių du kartus. Viskas turi ribas, bet šį tiltą kirsime, kai jį prieisime.